

razloga — pomanjkanje slobodnog vremena.

Aktivnosti u javnom mnijenju kao što su istupi i govori na sastancima, pisanje u novinama kao i sudjelovanje u javnim demonstracijama argumentiraju prethodne tvrdnje. Autorica pokušava ustanoviti uzroke sindikalne i političke apstinencije. U sva tri područja: javnim istupima, demonstracijama i upućivanju pisama novinama ne postoji bitna razlika između anketirane i kontrolne grupe. Jedina značajna razlika odnosi se na Jugoslavenke i na njihovo pisanje novinama. Jugoslavenke mnogo češće upućuju pisma novinama od Jugoslavena muškaraca kao i od Švedanki — no to nije objašnjeno.

Nema razlika između Jugoslavena i Švedana ni kada se ispituje odnos prema javnim djelatnostima (public authorities). Jedino je *signifikantna* razlika u pritužbama prema National Health Insurance Office, na koji se Jugoslaveni »ekstremno često žale«. Pritužbe Jugoslavena uglavnom se odnose na institucije zdravstva i zapošljavanja dok su Švedani uglavnom nezadovoljniji poreznim uredima.

Unatoč švedskoj imigracijskoj politici jednakosti očito je da su Jugoslaveni i Švedani nejednaki bar po problemima za koje smatraju da su im dominantni. U slučaju eventualnih nekorektnosti koje dožive u kontaktu s javnim institucijama svakako zabrinjava činjenica da oko 29% Jugoslavena nije u mogućnosti da se žali ili da potraži pomoć u tom slučaju.

Drobničeva s pravom ističe da je vjerojatno upravo to najozbiljniji problem s kojim se susreću jugoslavenski radnici i ostali imigranti u Švedskoj.

Razlozi koji su doveli do ispitivanjem utvrđenih razlika između Jugoslavena u Švedskoj i Švedana različiti su, i autorica ih tek sporadično navodi. Na taj smo način dobili informaciju o činjeničnom stanju dok je artikulacija problema i njihovih mogućih rješenja ostala zapostavljena. Bila bih nepravedna prema autorici kad ne bih napomenula da to nije ni bila njena namjera kada je sastavljala ovaj izvještaj. U izvještaju nisu prikazani podaci o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti, o obiteljskoj situaciji, uvjetima stanovanja, ekonomskim prilikama, odmoru

i rekreaciji te sigurnosti života i imovine. Ta će područja biti obrađena u drugom dijelu izvještaja. Analizom tih podataka dobili bismo zaokruženu cjelinu iz koje bi bilo lakše utvrditi povode i posljedice koji čine životne uvjete jugoslavenskih emigranata upravo takvima kakvi jesu. Svakako se može govoriti o kvalitetnom radu kojemu je osnovna odlika informativnost o činjeničnom stanju. Rezultati ispitivanja mogu biti manje ili više proizvoljno tumačeni, no visok stupanj korelacije među njima ne dopušta eventualna veća odstupanja ili iskrivljeno tumačenje.

Hermina Buratović

KULTURNI IDENTITET MLADIH
JUGOSLOVENSkih MIGRANATA
U FRANCUSKOJ
L'IDENTITÉ CULTURELLE DES
JEUNES MIGRANTS YOUGOSLAVES
EN FRANCE

(Zbornik radova / Recueil de textes)

urednici / rédacteurs:

Dušan Davidović, Dejan Kuzmanović
Beograd/Paris 1986.
Izdavač NIRO »Dečje novine«,
Gornji Milanovac
147 str. + 156 str.

Početak 1986. započeo je u Parizu, a nastavljen nekoliko mjeseci kasnije u Dubrovniku, okrugli stol »Kulturni identitet mladih jugoslavenskih migranata u Francuskoj«, organiziran u suradnji Agencije za razvoj interkulturalnih odnosa (A.D.R.I.), Centra za istraživačku, dokumentacionu i izdavačku djelatnost Predsjedništva Konferencije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, Jugoslavenskog kulturno-informativnog centra u Parizu i Saveza klubova, društava i udruženja jugoslavenskih građana u Francuskoj. U radu okruglog stola sudjelovao je po neki predstavnik svih partnera jugoslavenske zajednice u Francuskoj, veći broj ljudi koji se sa znanstvenih pozicija bave migracijama (sociologa, psihologa, etnologa, lingvisti), zatim profesori francuskog jezika, profesori dopunske nastave na jezicima jugoslavenskih naroda i narodnosti kao i jedan broj migranata koji žive u Francuskoj.

Zbornik odabranih referata održanih na okruglom stolu štampan je krajem 1986. »...redakcioni odbor je odlučio da objavi one tekstove, koji na sažet način izražavaju različita gledišta najznačajnijih aktera, i čiji prilozi stvaraju vidike za nova istraživanja o ovom još nedovoljno poznatom svetu, kao i one intervencije, kojima se predlažu izvesne akcije« (str. 15).

U članku »Umesto predgovora« jedan od urednika, Dejan Kuzmanović, navodi osnovne teze okruglog stola. Veći broj sudionika izrazio je uvjerenje da će mladi jugoslavenski migranti izbjeci sudbinu nove i »izgubljene generacije« budu li se razvijali u uvjetima dvojezičnosti i bikulturalizma. Kako stvoriti uvjete za međusobno ravnopravno razvijanje dviju kultura, one zemlje primitka i one zemlje porijekla migranata, i za prožimanje tih kultura ostalo je i nakon rasprave dobro nejasno. Mogućnost za dobru suradnju s francuskim institucijama, kako obrazovnima tako i onih iz drugih područja društvenog života, vezana je uz bolje upoznavanje svih aspekata života mladih iz migrantskih obitelji, pa se mnogi i dalje zalažu za intenzivnija znanstvena istraživanja koja će biti osnova i poticaj za akciju. Kao i u sklopu prijašnjih rasprava i na ovome okruglom stolu je jasno izražena teza da od uspješne integracije mladih iz migrantskih porodica u francusko društvo i izgradnje vlastite sigurnosti u vrijednost svoje kulture, ovisi sudbina jugoslavenske zajednice u Francuskoj, kao i njezin društveni život i kolektivni angažman.

Tekst Dušana Davidovića »Neke naznake o odnosu procesa integracije i očuvanja kulturnog identiteta druge generacije migranata« pokušava »ocrtati koordinate jednog od mogućih pristupa ključnim pojmovima koji su relevantni za ukupno promišljanje složenog odnosa ... procesa integracije i negovanja kulturnog identiteta« (str. 26). Pošto je definirao pojmove integracija, asimilacija i kulturni identitet, i konstatirao da je jedna od osnovnih karakteristika druge generacije migranata »unutarnja nekonzistentnost«, autor se zalaže za koncept kulturnog pluralizma shvaćenog »kao međuticaj autohtonih kulturnih individualiteta koji na temelju jednakosti slobode izražavanja i stvaranja jedni

od drugih prihvataju ono u čemu je druga zajednica istinski autoritet« (str. 25). Davidović razrađuje tri faze procesa socijalizacije (faze po Alundu i Sörmanu): fazu forsirane socijalizacije ili forsirane svijesti o tradicionalnom kulturnom identitetu, fazu desocijalizacije ili raspadanja nekih tradicionalnih vrijednosti i prihvaćanje novih, i fazu resocijalizacije ili uključivanje novih kulturnih vrijednosti i novoga kulturnog identiteta. Način na koji pojedinac prolazi kroz proces integracije utječe na proces formiranja kulturnog identiteta pojedinca pa tako u svijest (ne) ugrađuje osnovne pretpostavke za kritičko prihvaćanje novih kulturno-vrijednosnih sadržaja. Kritičko ne samo u smislu »selektivnosti u vrednovanju i prihvatanju novog, već i sposobnosti artikulisanja sadržaja sopstvene kulturne baštine, odnosno sposobnosti adaptacije na promenu koja je zajednička posledica za obe strane u procesu kulturne razmene« (str. 24, 25).

Slijedi članak Michela Oriola »Nekoliko teoretskih predloga za analizu kulturnog identiteta« u kojem autor naglašuje kako dani prijedlozi ne donose neke nove argumente na prijašnje rasprave, već poznate argumente sređuju i time pokazuju »pogrešna« mjesta na koja se često usmjerava pažnja mnogih koji se bave istraživanjem kulturnog identiteta. Identitet može postojati samo kao norma pripadnosti (autor upotrebljava izraz identitet-pripadnost), ne može ga se smatrati običnom posljedicom sličnog načina socijalizacije koji rezultira identičnim kulturnim obilježjima. Čest je slučaj, piše Oriol, da se mladi migranti u Evropi pozivaju na različite pripadnosti (pripadnosti koju subjektivno osjeća i iskazuje određena šira grupa), ili pak svjesno odbijaju prihvatiti status inferiornih, i da se odbacujući pogrdna obilježja sve jasnije opredjeljuju prema nacionalnom. Nepromjenljivu strukturu nacionalne specifičnosti sačinjavaju jezik, teritorij, kultura, povijest, mentalitet, zajednički interes. Relativna nepromjenljivost ovih strukturalnih elemenata omogućuje uspoređivanje raznih nacionalnih grupa bez obzira na postojanje specifične simboličke strukture svake posebno. Pluralizam, za koji se na kraju zalaže autor, sastoji se u uvođenju što više svijesti

u proces donošenja odluka o identiteta, posebno obrazovne, treba da pruže legitimnost izražavanja raznih grupa koje zajedno žive.

Članak Anđelke Milić ukazuje na specifičan problem kulturne adaptacije i integracije migranata uopće, a posebno druge generacije, jer se ne radi samo o različitosti dviju etničkih kulturnih tradicija već je to i kvalitativno nov kulturni odnos (često sukob) između seljačke ili poluurbanizirane tradicionalne kulture i nove urbane masovne kulture industrijskog društva. Obitelj kao primarni nivo sociokulturne integracije, a osobito kada je riječ o migrantskoj obitelji, odigrava ulogu zadržavanja tradicionalnih kulturnih obrazaca zemlje porijekla sa vrlo često naglašenijim konzervativizmom nego što bi on postojao da je obitelj ostala u domovini. Način socijalne integracije pojedine obitelji ovisi o njezinu klasno-socijalnom zaleđu iz kojeg migrant dolazi, o obrazovanju roditelja, profesionalnom prestižu i sl. Prema autorici, propušten je trenutak u kojem bi se utjecalo na migrantsku obitelj da se lakše i čvršće integrira u život lokalne sredine i institucija zemlje primitka. Takva integracija izazvala bi labavljenje rigidnoga tradicionalnog obrasca koji sprečava komunikaciju i s kulturom zemlje primitka, ali i s kulturom zemlje porijekla. Interkulturalizam kao praksa zajedničkog života različitih kultura na lokalnoj razini može odigrati pozitivnu ulogu samo ako je omogućeno i političko organiziranje radnika migranata, mogućnost razvijanja svijesti o vlastitom položaju i aktivan utjecaj da se taj položaj mijenja. I samoj autorici jasno je da takva evolucija danas nije moguća u evropskim zemljama s obzirom na postojeće stanje u međudržavnim, nacionalnim i političkim odnosima.

Članak »Metodološke pretpostavke u okviru istraživanja o kulturnom identitetu mladih migranata« Anne Marie Bonnet-Oriol nadovezuje se na teoretska razmatranja Michela Oriola, predlažući metodu kojom će se objasniti pojam identiteta upotrebljavajući identične instrumente za različite i na izgled heterogene materijale, kao što je proučavanje asocijativnog života i kolektivni individualni govor mladih druge generacije. Metoda koju predlaže potvrđena je u »Studiji o evoluciji

kulturnog identiteta djece portugalskih emigranata u Francuskoj i u Portugalu«, napravljenoj pod vodstvom M. Oriola za Nacionalni centar za naučna istraživanja, 1980—1984. Specifičnosti svake zemlje porijekla zahtijevaju određene promjene, ali se bit metode i njezina generalna primjena, prema autorici, mogu potvrditi u svakoj grupi.

Slijedi tekst »Tradicionalna kultura i kulturni identitet« Dragana Antonića. Druga generacija migranata nalazi se u sasvim drukčijoj situaciji nego njihovi roditelji kojima su mahom niži obrazovni nivo, privremenost boravka, izraženi ekonomski motivi boravka i tradicionalna kultura zavičaja onemogućavali kulturnu integraciju u zemlji u kojoj žive. Kod druge generacije mnogim otprije navedenih uvjeta izmijenjeni su, a vrlo je bitan dodir s novim kulturnim sistemom već u djetinjstvu tokom obrazovanja. Izmijenjeni uvjeti i opasnost od asimilacije zahtijevaju razvijanje aktivnog odnosa prema tradicionalnoj kulturi jer se podržavanjem vrijednosti tradicionalnog i organiziranim radom može pridonijeti očuvanju svijesti o jednoj drukčijoj kulturnoj pripadnosti koja nije manje vrijedna ni izolirajuća. Antonić postavlja zahtjev ozbiljnog istraživanja tradicionalne kulture i u zemlji emigracije i u zemlji privremenog rada, utvrđivanje vrijednosti tradicionalne kulture svojstvene svakom narodu i svakoj kulturi.

Kao predsjednik Nacionalnog ureda za imigraciju Gérard Fuchs izlaže stav francuske vlade prema interkulturalizmu. Socijalistička vlada izabrala je politiku uklapanja, ne želeći da se pojedine etničke zajednice zatvaraju, ali isto tako poštujući izvjesne elemente različitosti kao osnovu za utvrđivanje identiteta. Jednu od najznačajnijih mjera koju je vlada donijela u razdoblju od 1981, smatra Fuchs, jest priznavanje prava na udruživanje stranaca jer se kroz zajednički život u udruženjima i klubovima može naći ravnoteža između očuvanja izvjesnih razlika i uklapanja u zemlje prijema.

U tekstu »Pravo čovjeka na kulturu i radnici migranti« Rade Milovanović piše o položaju radnika migranata i članova njihovih obitelji koje je međunarodna zajednica zaštitila od diskriminacije uglavnom propisima od općeg značaja kojima se osigurava ne-

diskriminacija (a ne jednakost prava) »po bilo kojoj osnovi«. Današnji položaj migranata zahtijeva potpuno izjednačenje, a ne izjednačenje u minimumu sadržaja prava i obaveza iz radnog odnosa. Takav se zahtjev postavlja i u području kulture, a pravo na kulturu uvijek je vezano uz građanska i/ili politička prava. Kulturna interakcija kao proces međusobnog obogaćivanja kultura zasnovana je na objektivnoj zakonitosti društvenog razvitka i međunarodne suradnje. U kontekstu suvremenih politika akulturacije, navodi Milovanović, sve češće se spominju nove forme integracije bazirane na pravu svih grupa radnika migranata da zadrže svoje etničko i kulturno obilježje i time pridonese kulturnom obogaćenju zemlje imigracije.

Emmanuel Fandre i Jean Paul Noel ukraćko iznose rezultate studije koju su 1985. zajednički napravili Zavod za razvoj međukulturnih odnosa i Pariška zajednica jugoslavenskih klubova i udruženja u Francuskoj, a prema čijim se rezultatima ističu tri značajna elementa kulturnog identiteta jugoslavenske zajednice u Francuskoj. To su etnički, teritorijalni i vjerski pluralizam konstituiran u autonomnu i decentraliziranu federaciju; tradicija otvorenosti vanjskim utjecajima i zatim decentralizirani samoupravni oblik upravljanja između države i društvenih instanci koji omogućuje unošenje dinamizma u kolektivnu svijest.

Prema autorima, oni kod jugoslavenskih migranata izazivaju specifičan i privilegirani oblik uključivanja u francusko društvo.

Petar Živadinović u članku »Kulturni razvoj i kulturni konflikti« razmatra jezik i vrijednosne orijentacije kao osnovu procesa socijalizacije. Funkcija jezika formira bitna psihička svojstva u procesu socijalizacije (utjecaj na razvoj kognitivnog), omogućuje nove oblike opažanja iz čega proizlaze i kulturološke posebnosti. O interkulturalizmu treba govoriti samo sa pozicija ostvarenog bilingvalnog iskustva. Kulturni konflikti često su sukobi na nivou vrijednosnih orijentacija i koliko god je integracija kao proces ispunjena konfliktom jednako se on javlja i u toku reintegracije u zemlji porijekla. Stoga je interkulturalistički pristup u procesu obrazovanja druge generacije migranata ujedno i priprema

za povratak u domovinu, interes i jedne i druge zemlje (u ovom slučaju i Francuske i Jugoslavije).

Hocine Tandjaoui ukazuje na prebrzo prihvaćenu tezu okruglog stola koja ističe nevidljivost i beskonfliktnost integracije jugoslavenske zajednice u Francuskoj u odnosu na druge migrantske zajednice, a zasnovanu na specifičnostima kulture porijekla.

Iskustvo Nataše Ninčević iskustvo je djeteta jugoslavenskih migranata. »Sretno« integrirana, sa sviješću o pripadnosti dvjema kulturama i osjećajem da je taj bikulturalizam njezina prednost, obrazlaže odlučujuću ulogu obitelji u stvaranju takva kulturnog identiteta.

Branislav Trbojević u organiziranom provođenju slobodnog vremena (klubovima) vidi mogućnost osposobljavanja omladine za izbor — ostati u imigracijskoj zemlji ili se vratiti u Jugoslaviju. Upoznavanje kulture domovine i identificiranje s njezinim bitnim kulturnim vrijednostima jedan je od zadataka klubova i udruženja. Zašto se danas u preko stotinu jugoslavenskih klubova u Francuskoj među članstvom nalazi samo 10% omladine? Razlog je u meiskorištenosti potencijala okupljanja. Još uvijek se vodi borba, kaže autor, protiv materijalnih problema (samofinanciranje), nedovoljne stručne osposobljenosti voditelja klubova, nepoznavanja pravih interesa i potreba mladih, kao i zastarjelih tipova aktivnosti koji u uvjetima jedne kulturno i medijski razvijene zemlje nisu privlačna omladini.

Članak Zore Tomić upućuje na neka opća mjesta u odnosu migracije — kultura, kao i na zahtjev da odgoj i obrazovanje djece migranata bude zajednički zadatak i način suradnje Jugoslavije i Francuske.

Interkulturalističko obrazovanje kao opći cilj da se svoj djeci pruži obrazovanje iste vrijednosti još je uvijek sporno u praktičnim modalitetima realizacije u mnogim zemljama, ističe Jordan Aleksić. Za konkretnu realizaciju potrebno je stvoriti niz društveno-kulturnih pretpostavki u organizaciji obrazovanja. Još uvijek mnogi ne priznaju »pedagošku specifičnost« djece migranata. »Uzajamni prenos kultura ostvarit će se tek kod treće generacije migranata, jer će njeni pripadnici ste-

ći svoj čvrst kulturni i psihološki identitet, nakon potpunog prihvatanja kulture zemlje u kojoj su rođeni, uz istovremeno traganje za izvornom kulturom...« (str. 121).

Zbornik završava člankom Mirjane Morokvašić i Dejana Kuzmanovića u kojem iznose rezultate nekih istraživanja o mladima iz jugoslavenskih migrantskih porodica u Francuskoj, provedenih osamdesetih godina na uzorku djece koja pohađaju dopunsku nastavu u jugoslavenskim školama na području Pariza. Kod prilično velikog broja djece (treba naglasiti da su djeca birana iz dijela koji je manji od 50% ukupne populacije mladih migranata na području Pariza, jer su istraživanja bila usmjerena samo na one obuhvaćene dopunskim školama) ustanovljeno je da ih zemlja porijekla privlači i da mnogi razmišljaju o povratku, ali kada je riječ o završetku školovanja većina je čvrsta u odluci da zemlja školovanja bude Francuska. Autori se stoga nadaju da bi mješoviti obrazovni sistem koji obuhvaća i integriranu nastavu i dopunsku nastavu na jezicima jugoslavenskih migranata omogućio razvitak kvalitetne dvojezičnosti i bikulturalizma kao i mogućnost mladima iz migrantskih porodica da izivljavaju svoju dvostruku kulturnu pripadnost.

Zbornik »Kulturni identitet mladih jugoslovenskih migranata u Francuskoj« počinje rečenicom »Ova publikacija predstavlja jedan od mnogih pozitivnih rezultata plodne i — po mnogo čemu — primerne suradnje koja postoji već čitavu deceniju i koja se — uprkos prolaznih teškoća — razvila između najznačajnijih samoupravnih organa jugoslovenskih građana koji žive u Francuskoj i izvesnog broja reprezentativnih socijalnih organa ili agencija francuskih i jugoslovenskih vlasti, kojima je zadatak bio da stvaraju potrebne uslove za bolje uklapanje jugoslovenske zajednice (sa svom njenom specifičnošću) u francusko društvo, bilo da — za one jugoslovenske građane koji to žele — uspostave društveni okvir koji će ići na ruku dobrovoljnom povratku i beskonfliktnoj reintegraciji u zemlji porekla« (str. 7). Pročitavši teksove Zbornika ne stječe

se dojam da je zadatak, tj. stvaranje uvjeta za integraciju jugoslavenskih migranata u Francuskoj u zadovoljavajućoj mjeri nakon desetogodišnje »plodne« suradnje obavljen. Mnogi autori očekuju od budućih znanstvenih istraživanja doprinos osmišljavanju konkretnih akcija na planu integracije i interkulturalističkog obrazovanja. Teško je povjerovati tezi o »privilegiranosti« integraciji jugoslavenskih migranata poznavajući ksenofobične kulturne i identitetske reflekse francuskog društva. Dok je po mišljenju francuskih sudionika ovoga okruglog stola (a to je ujedno i službena verzija vlade) velik korak i ustupak jugoslavenskoj zajednici učinjen davanjem dozvole za udruživanje, s druge strane vidljivi su svi nedostaci, materijalna nemogućnost i stručna neosposobljenost kadrova koji bi bili nosioci i provoditelji politike očuvanja vrijednosti tradicionalne kulture jugoslavenskih naroda i time jačali osjećaj pripadnosti mladih migranata toj kulturi, a isto tako dolazi do izražaja i neatraktivnost programa koji se nude mladima, bilo zabavnih ili pak obrazovnih programa u udruženjima i klubovima. Nedovoljno je prostora u tekstovima posvećeno problemu polujezičnosti ili tzv. »dvostruke polujezičnosti koja je rezultat neadekvatnih prosvjetnih sistema u pružanju odgovarajućeg jezičnog obrazovanja djeci migranata. Zahtjev za dvojezičnošću kao osnovom razvoja bikulturalizma, interkulturalizma ili kulturnog pluralizma neophodan je jer se usvajanjem jezika dijete identificira sa sociokulturnom zajednicom čiji jezik usvaja, kao i s vrijednosnim orijentacijama iste zajednice. Odveć veliki broj stranica Zbornika ispunjen je dobro poznatim činjenicama o počecima migracija iz Jugoslavije, o socijalnoj strukturi i kulturnim zahtjevima migranata prilikom dolaska u imigracijsku zemlju, o tradicionalnoj patrijarhalnoj jugoslovenskoj obitelji kao i idejama nekih deklaracija i rezolucija. Zbornik nije napravio velik korak naprijed u upoznavanju kulturnog identiteta mladih jugoslavenskih migranata, iako je rasvijetlio kontekst kulture u kojoj se taj identitet danas još uvijek traži.

Sonja Podgorelec